

V. M. Shapoval; uporyad. S. P. Holovaty. – K. : Ukrayins'ka pravnycha fundatsiya, V–vo "Pravo", 1996. – 544 s.

9. Kopcha V. Reforma mistsevoho publicnoho upravlinnya u Slovats'kiy Respublitsi v konteksti vstupu do ES /Vasyl' Kopcha // Derzhava i pravo: zb. nauk. prats'. "Yurydychni i politychni nauky". – 2008. – Vyp. 39. – S. 232–235.

10. Lemak V. Derzhavno–pravova reforma v Chekhoslovachchyni v umovakh postsotsialistychnoyi modernizatsiyi i podilu federatsiyi / Vasyl' Lemak. – Uzhhorod: V–vo "Lira", 2002. – 248 s.

11. Lend'el M. Vplyv sotsial'no–politychnoho seredovysshcha na formuvannya instytutiv mistsevoho samovyraduvannya u Ches'kiy ta Slovats'kiy respublikakh / Myroslava Lend'el // Hrani: nauko–teoretychnyy i hromads'ko–politychnyy al'manakh. – 2008. – № 1 (57). – S. 135–140.

12. Martynchuk I. Osnovni aspekty vnutrishn'oyi polityky Slovats'koyi Respubliki v 1993–1998 rr. / Inna Martynchuk // Aktual'ni problemy vitchyznyanoyi ta vsesvitn'oyi istoriyi: zb. nauk. prats'. Naukovi zapysky RDHU. – Rivne: RDHU, 2007. – Vyp. 11. – S. 187–197.

13. Prykhod'ko V. Rozpad ches'ko–slovats'koyi federatsiyi v konteksti postsotsialistychnoyi transformatsiyi / Volodymyr Prykhod'ko // Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Istoryia. – Uzhhorod: V–vo UzhNU "Hoverla", 2004. – Vyp. 11. – S. 204–211.

14. Sanzharevs'kyy O. Evolyutsiya polityky Slovats'koyi Respubliki shchodo NATO v 1993–2000 rr. / Oleh Sanzharevs'kyy // Mater. mizhnar. nauk. sem. "Bezpeka ta stabil'nist' krain postsotsialistychnoyi Evropy v konteksti rozshyrennya NATO: Ilyuziya ta realiyi" (Chernivtsi, 12–13 lystopada 2003 r.). – Chernivtsi: Zoloti lytavry, 2003. – S. 91–99.

15. Tsentralnoevropeyskie strany na rubezhe XX–XXI vv. Aspektyi obschestvenno–politycheskogo razvitiya: istoriko–politologicheskiy spravochnik / otv. sostav. Yu. S. Novopashin. – M. : Novyyi hronograf, 2003. – 256 s.

16. Zakon Narodnej Rady Slovenskej republiky "O organizatsii Ustavneho Sudu Slovenskej Republiky, o konani pred nim a o postaveny jeho sudcov" z 20 januara 1993 // Zbierka zakonov Slovenskej Narodnej Republiky. – 1993.

17. Novembra revolucia a chesko–slovensky rozchod: od chesko–slovenskej federacie k samostatnej demokratickej slovenskej shtatnosti. Vyber dokumentov a prejavov (november 1989 – december 1992) / pod. red. Viera Hlavova, Jozef Zhatkuliak. – Bratislava: Literarne informatsne centrum, 2002. – 380 s.

18. Rychlik J. Rozpad Cheskoslovenska. Chesko–slovenske vztahy 1989–1992 / Jan Rychlik. – Bratislava: Academic Electronic Press, 2002. – 458 s.

19. Shtatisticky urad Slovenskej republiky: Parlamentne volby [Electronnyy resurs] // Volby do Narodnej rady Slovenskej republiky v roku 1990–2012. – Rezhym dostupy: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4490>.

20. Shtatisticky urad Slovenskej republiky: Volba prezidenta Slovenskej republiky [Electronnyy resurs] // Volby do Narodnej rady Slovenskej republiky v roku 1999–2009. – Rezhym dostupy: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=67>.

Haydanka Ye. I., Ph.D of Political Sciences, Associate Professor of the Department of Political Science and State Administration, Uzhhorod National University (Ukraine, Uzhhorod), haydankayew@ukr.net

Optimisation of the State Authority Bodies in the Slovak Republic in the Course of Transition to Democracy

In the given article the author has analysed procedural peculiarities of the institutional design of the present-day political system in Slovakia in the course of its transition to democracy. The research aims at defining the specific character of the reforms and state authority bodies performance in the postsocial Slovak Republic. In order to reach the research objectives, i.e. to politically analyse the system of the state government on the constitutional level and illustrate the development of the parliamentarism and the presidency together with constitutional judicature the following methods have been selected: systemic, structural-functional and comparative. It has been stipulated that overall success of the political system democratic reformation in Slovakia has been greatly affected by a peaceful nature of Czechoslovakian defederalisation. The first free parliamentary elections led to political elites rotation, consequently causing a gradual transformation to a mixed parliamentary form of government. The peculiarity of the Slovak system of government may be determined by the extent of the constitutional powers of the President in terms of the developed parliamentarism.

Keywords: the Slovak Republic, state government, transformation, transition to democracy, parliamentarism, presidency, Constitutional Court.

Гайданка Е. И., кандидат политических наук, доцент кафедры политологии и государственного управления, Ужгородский национальный университет (Украина, Ужгород), haydankayew@ukr.net

Оптимизация системы органов государственной власти Словацкой Республики в контексте перехода к демократии

Проанализированы процедурные признаки оформления институционально-го дизайна современной политической системы Словацкой Республики в ходе демократического транзита. Цель исследования направлена на определение специфики реформирования и функционирования системы органов государственной власти в постсоциалистической Словакии. На основе системного, структурно-функционального и сравнительного методов проведено политологический анализ системы государственного управления страны на конституционном уровне и в сфере развития институтов парламентаризма, президентства, конституционного судостроительства. Определено, что на общий успех демократического реформирования словацкой политической системы повлиял мирный характер децентрализации Чехословакии. Первые свободные парламентские выборы привели к ротации политических элит и постепенной трансформации в сторону смешанной парламентской формы государственного правления. Специфика словацкой системы государственного управления определяется степенью конституционных полномочий президента в условиях развитого парламентаризма.

Ключевые слова: Словацкая Республика, государственное управление, трансформация, переход к демократии, парламентаризм, институт президентства, Конституционный Суд.

* * *

УДК 32(477)(4–672)СС

Сидорук Т. В.,

доктор политических наук, профессор кафедры краінознавства, Національний університет "Острозька академія" (Україна, Острозь), taniasydoruk@rambler.ru

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНИХ ПРОЦЕСІВ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ: ЄС ТА РОСІЯ У РЕГІОНІ "СПІЛЬНОГО СУСІДСТВА"

Проведено порівняльний аналіз геополітичних проєктів, цілей та інструментів "м'якої" та "жорсткої" сили Європейського Союзу і Росії у Східній Європі. Доводиться, що Москва реалізує активну політику з метою утримання країн Східної Європи у власній сфері впливу, у той час як ЄС продовжує проводити технократичну стратегію щодо держав регіону, суть якої полягає у їх поступовому політичному та економічному вирівнюванні з ЄС без виразних надій на фактичне приєднання. Основна "слабка ланка" стратегії ЄС полягає в тому, що він, на відміну від Росії, дотримується більше технократичного / бюрократичного підходу і меншу увагу приділяє політичному виміру. Крім того, ЄС меншою мірою готовий надати підтримку, преференції або використувати примус, ніж Росія. При цьому РФ поки що володіє суттєвими "м'якими" і "жорсткими" важелями, які обмежують вплив ЄС на трансформаційні процеси у державах регіону.

Ключові слова: ЄС, Росія, геополітика, Східне партнерство, вплив.

Третій саміт Східного партнерства, що проходив у Вільнюсі 28–29 листопада 2013 р., з погляду геополітики став поразкою Європейського Союзу і перемогою Росії у Східній Європі. Як вказує Дж. Шерр, рішення українського уряду від 21 листопада, згідно з яким процес підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом було призупинено, стало "перемогою для всіх, хто вважає, що Європа закінчується на кордоні з Україною" [7]. Однак український "євромайдан" поставив під сумнів такий висновок, залишивши принаймні відкритим питання про цивілізаційне майбутнє України й, можливо, усієї пострадянської Східної Європи. Сьогодні цілком очевидно, що Росія вступила у відкриту геополітичну боротьбу за вплив у цьому регіоні, а одним із вирішальних чинників згаданої "зупинки" на євроінтеграційному шляху України став російський. Мова йде не стільки про початий ще з вересня економічний тиск, а про загальну активізацію зусиль Москви з відтворення сфери впливу у межах пострадянських східноєвропейських і південнокавказьких країн. Ретельно продуманий пакет заходів мав нас-

лідком кардинальну зміну у зовнішньополітичному курсі Вірменії, зокрема її рішення про вступ до Митного союзу у вересні цього року (попри попередню підготовку до підписання Угоди про асоціацію з ЄС) і, нарешті, відмову України від такого кроку.

Об'єднана Європа до цього часу не дуже хотіла розмовляти з Росією геополітичною мовою і ніколи не визнавала публічно геополітичного суперництва з Москвою у Східній Європі. Натомість вона покладалася на свій нормативний вплив та різні технократичні проекти. Однак сьогодні волею-неволею ЄС виявився втягнутим у геополітичну боротьбу і, як видається, у цій ситуації від позиції Європейського Союзу, його готовності і рішучості сприймати Росію (і Україну) такими, як вони є, й відповідно до цього вибудовувати свою політику, залежить не лише ефективність спільної зовнішньої політики ЄС, майбутнє Східного партнерства, а й багато в чому – розширення простору демократії, верховенства права та економічних свобод на європейському континенті. Зважаючи на зазначене, актуальним питанням є аналіз основних аспектів міжнародної конкуренції за вплив у Східній Європі між Росією і ЄС, їхніх цілей, застосовуваних засобів і можливих сценаріїв майбутнього, що і є метою цієї статті.

Після завершення східного розширення Європейського Союзу в 2004 та 2007 рр. у Східній Європі – на просторі між ЄС і Росією – залишилось три держави, які досі не визначились із стратегічними сценаріями свого подальшого розвитку – Україна, Молдова та Білорусь. Паралельна зацікавленість Європейського Союзу і Росії у співпраці з ними, тісні зв'язки цих держав і з Росією, і з ЄС, спільна історія в складі СРСР, роль країн, які забезпечують енергетичну і транспортну комунікацію з ЄС, а також імперативна необхідність враховувати позиції і ЄС, і Росії при проведенні зовнішньої політики – це ті чинники, які дають підстави розглядати ці держави як простір “спільного сусідства” згаданих двох суб'єктів.

Упродовж 1990–х рр. Росія вважалася безперечним лідером у пострадянському просторі, а Європейський Союз не проявляв істотного інтересу до стану справ у регіоні. Однак розширення 2004 р. змінило ситуацію, і ЄС постав перед потребою вироблення власної далекоглядної політики щодо нових сусідів у Східній Європі, що призвело до запуску Європейської політики сусідства (далі – ЄПС) в 2003–2004 рр., а згодом – Східного партнерства у 2009 р. Росія відмовилась від участі в ЄПС, однією з головних причин чого був факт, що вона розроблялась без причетності з її боку і при цьому пострадянські держави-адресати ЄПС розглядались як об'єкт політики ЄС [2, с. 86]. Відтоді Європейський Союз і Росія стали конкурентами у просторі спільного сусідства в ситуації, де вибір між конкуруючими альтернативами повинен бути зроблений у довгостроковій перспективі [11, с. 178]. Запроваджуючи концепцію ЄПС, Європейський Союз проник у регіон, який Росія розглядає як сферу її життєво важливих національних інтересів. Відтак у пострадянській Східній Європі сформувався простір міжнародної конкуренції за вплив між двома центрами сили – європейським і російським, де “європейське сусідство”, у сенсі Європейської політики сусідства / Східного партнерства, накладається на російське “близьке зарубіжжя”.

На початку XXI ст. у Росії прийнято низку основоположних документів, які чітко визначили курс РФ на відновлення і зміцнення її лідерства в СНД, як зоні її “привілейованих інтересів” (Морська доктрина РФ на період до 2020 р. (2001 р.); Концепція участі РФ у сприянні міжнародному розвитку (2007 р.); Стратегія національної безпеки РФ до 2020 р. (2009 р.); Воєнна доктрина РФ (2010 р.); Концепція зовнішньої політики РФ (2013 р.) та ін.; див.: [4]). Пострадянський простір незмінно розглядається як один із головних пріоритетів зовнішньої політики Росії у щорічних посланнях президента Федеральним Зборам РФ: у Посланні 2001 р. підкреслюється, що “РФ є ядром інтеграційних процесів у Співдружності”, у Посланні 2003 р. наголошується: “нашим безумовним зовнішньополітичним пріоритетом залишається зміцнення відносин із країнами Співдружності Незалежних Держав... і ми розглядаємо простір СНД як сферу наших стратегічних інтересів”, у Посланні 2005 р. акцентується на “цивілізаційній місії” російської нації на євразійському континенті, а в Посланні 2007 р. вказується, що “Росія й надалі має намір відігравати ініціативну роль у процесах економічної інтеграції на просторі СНД” [4].

Факт, що і ЄС, і Росія діють у Східній Європі з різними мотивами, цілями і засобами, неминуче призводить до помітної напруги або навіть більш чи менш серйозних проблем у їх двосторонніх відносинах. При цьому конкуренція між Брюсселем і Москвою за держави Східної Європи є виразно асиметричною. Брюссель виступає за їх “прив'язку” до ЄС, але виключає повномасштабну інтеграцію, він бачить місце країн регіону тільки “по сусідству” з об'єднаною Європою, а за уявленнями Росії, їх місце – у спільному євразійському політичному, економічному та соціокультурному просторі з центром у Москві.

Підхід ЄС щодо східних сусідів впливає, по-перше, з міркувань безпеки, сприяння належному врядуванню, демократії та економічному розвитку на його околицях. Стійка інтеграція сусідів до норм і правил об'єднаної Європи створить більше взаємозалежності і, як результат, стабільності. Зниження міграційного тиску, підвищення потенціалу в боротьбі з транскордонною організованою злочинністю, прямі інвестиції та нові ринки для товарів ЄС – ось набір чинників, які зумовлюють прагматичний інтерес ЄС у цьому регіоні. По-друге, політика ЄС у Східній Європі пов'язана з його прагненням зміцнення своєї ролі, як впливового гравця на міжнародній арені, у чому стабілізація сусідніх регіонів є найліпшим індикатором [11, с. 184].

Політика Росії щодо держав Східної Європи зумовлена відмінними міркуваннями. По-перше, РФ прагне бути одним із центрів сили у мультиполярному світі, і лише інтеграція пострадянського простору під її егідою може зробити її сильним міжнародним полюсом. Після розпаду Радянського Союзу Росія була ініціатором численних інтеграційних ініціатив на пострадянському просторі, але до них не вдалося надійно залучити Україну, Молдову та Грузію. Так, у 2003 р. РФ ініціювала створення Єдиного економічного простору за участю Росії, України, Білорусі й Казахстану, який передбачав формування митного союзу з наднаціональними структурами, однак Україна не сприйняла цієї ідеї. Численні амбітні, але невдалі спроби пострадянської інтеграції

викликали у сторонніх спостерігачів відчуття втоми і скепсису. І лише створення Митного союзу ЄврАзЕС за участю Росії, Білорусі та Казахстану і плани його трансформації у Євразійський економічний союз змінили ситуацію. Попри слабку економічну базу, угруповання має жорсткішу організаційну структуру, ніж його попередники, і проект фактично реалізується. Більше того, Росія розглядає його як інструмент реінтеграції пострадянського простору, включно з країнами, що належать до східного сусідства ЄС, і передусім Україною.

По-друге, обґрунтування російської політики щодо держав “близького зарубіжжя” значною мірою має відношення до легітимації та збереження політичного режиму, створеного В. Путіним. З цього погляду Росія не зацікавлена в появі демократичних і процвітаючих сусідів, особливо з числа колишніх радянських республік. Адже, будь-яка країна в регіоні зі стабільними демократичними інституціями, підкріпленими економічним зростанням і високим рівнем життя населення, може підірвати нинішній режим у Росії. Російська реакція на “помаранчеву революцію” в Україні і на бажання підписання Угоди про асоціацію України з ЄС підтверджує цю тезу.

Отже, на відміну від політики ЄС, яка спрямована на сприяння демократії, верховенства права, ефективного управління і лібералізацію ринків східних сусідів, політика Росії має на меті збереження і навіть збільшення свого впливу в пострадянському просторі [12, с. 22]. Якщо підхід ЄС до відносин із східноєвропейськими країнами вписується у рамки європейського регіоналізму і має функціональну та технократичну природу, то Росія визначає ці відносини радше у термінах геополітики. Брюссель цікавить передусім внутрішня стабільність та дієздатність адміністративних систем сусідніх країн, тоді як Москву – їхня зовнішньополітична орієнтація [6, с. 37]. Якщо ЄС зацікавлений у поступовій європеїзації держав Східної Європи й підтримці процесу реформ, то Росія в основному підтримує наявний стан справ, при якому реформи не проводяться або проводяться із затримкою.

Інструменти реалізації політики Європейського Союзу і Росії щодо їх спільного сусідського простору так само різняться, як і їхні цілі. У той час як Європа, вочевидь, “сидить склавши руки” і покладається на те, що К. Більдт назвав “магнетизм” європейської моделі [Цит. за: 10, с. 27], Росія, яка, як вважається, не має особливо великого досвіду в частині застосування “м’якої сили” (поняття вживається за визначенням його автора – Дж. Ная: “м’яка сила” (soft power) – це здатність отримувати бажаний результат більше через привабливість чи залучення, ніж через примус або санкції”; див.: [9, с. 21]), навчилася ефективно використовувати силу стимулів.

Російська Федерація пропонує своїм сусідам із простору СНД прості конкретні переваги, такі як відкриті ринки праці, дешева енергія, членство у багатосторонніх організаціях, кредити тощо, у той час як при проведенні переговорів із ЄС уряди східноєвропейських держав потрапляють у заплутані бюрократичні лабіринти Європейської політики сусідства, Східного партнерства, Європейського інструменту сусідства і партнерства, Європейського інвестиційного фонду тощо. Перефразовуючи експерта по регіону Східної Європи Д. Лінча,

“коли Росія робить вам пропозицію, ви не зможете від неї відмовитись, у той час, коли ЄС робить вам пропозицію, ви не можете її зрозуміти” [8, с. 20].

Політика ЄС у Східній Європі – ЄПС та Східне партнерство – являють собою суміш таких інструментів, як угоди про асоціацію, зони вільної торгівлі, лібералізація візового режиму, обумовленість, технічна, експертна та фінансова допомога урядам, моніторинг виконання зобов’язань, допомога громадянському суспільству (наприклад, створення європейських інформаційних центрів) тощо. Перевага підходу ЄС полягає у його прозорості і високому ступені передбачуваності, однак такий бюрократичний /технократичний підхід має й суттєві слабкі сторони. Небажання ЄС поставити перспективу членства у порядок денний або принаймні зробити перспективу безвізового режиму гідною довіри східних сусідів створює у їх громадян образ об’єднаної Європи як привабливої, але недосяжної [11, с. 186]. Таким чином, Європейському Союзу явно бракує трансформативної сили для сприяння трансформації східноєвропейських держав за своїм зразком.

Стратегія Росії полягає у протидії впливу Європейського Союзу в Східній Європі, представляючи себе як альтернативну модель. На відміну від ЄС, Росія завжди мала видимі і сильні позиції в державах “близького зарубіжжя”. “М’яка сила” Росії у Східній Європі базується на історичній та культурній близькості, наявності російських меншин у сусідніх країнах, російській мові, пострадянській ностальгії та силі Російської православної церкви [10, с. 29]. Етнічні росіяни становлять 17,3% населення в Україні, 11,4% – у Білорусі і 9,4% – у Молдові [10, с. 29]. Кількість носіїв російської мови в державах Східної Європи навіть перевищує кількість етнічних росіян. Наприклад, в Україні за даними перепису населення 2001 р. російську мову вважали рідною 29,6% громадян різних національностей [5, с. 509]. Близько 80% білорусів належать до Білоруської православної церкви, 37% українців – до Української православної церкви (Московський патріархат), і в Молдові 75% – до Молдавської православної церкви. Усі ці церкви є підпорядкованими Російській православної церкві [10, с. 29]. Україна і Білорусь залишаються частиною російського музичного та мистецького простору, а Київ є одним із найбільших центрів російськомовної музичної поп-індустрії. Російське пропагандистське кіно, яке масово знімають на державне замовлення, заповнило екрани українських і білоруських кінотеатрів, а телесеріали – заволоділи увагою телеглядачів. Крім того від 2007 р. у Концепції зовнішньої політики РФ передбачено відносно новий напрям – “гуманітарний вимір” зовнішньої політики, який являє собою суміш несилкових та неекономічних засобів – додаток до мілітарної й економічної сили Кремля: просування власної культури і науки, промоція “Русского мира”, “суверенної демократії” та “захисту прав співвітчизників за кордоном” [4].

Варто також відзначити, що російський вплив у “близькому зарубіжжі” ґрунтується не тільки на історичних, культурних, мовних чи суспільних зв’язках, а й на інтересах національних політичних та бізнесових еліт. Російський капітал значною мірою гарантує реалізацію російських інтересів в державах регіону, у той час як національні бізнес-адміністративні групи, орієнтовані

на зв'язки з Росією, служать політичними лобістами цих інтересів [11, с. 191].

Отже, Росія реалізує активну політику з метою залучення країн Східної Європи у свою сферу впливу, у той час як ЄС продовжує проводити технократичну стратегію щодо держав регіону, суть якої полягає у поступовому політичному та економічному вирівнюванні їх із ЄС без виразних надій на фактичне приєднання і вагомих та однозначних стимулів. У ситуації, коли громадськість цих держав дуже мало знає про переваги інтеграції з ЄС та поширеності песимізму щодо можливості її реалізації, Росія має більше можливостей для збереження свого впливу. У багатьох відношеннях вона є ближчою і зрозумілішою для спільних сусідів, ніж ЄС, що пов'язано з мовною ситуацією, єдиним інформаційним простором, подібністю менталітету, вільним рухом через кордони для громадян (на фоні тих труднощів, які виникають, коли вони бажають отримати шенгенську візу) тощо. Тому можна погодитись із Е. Вільсоном та Н. Попеску, що реалізуючи свою східну політику, ЄС з кожним роком “втрачає ґрунт” [10, с. 47].

На нашу думку, основна “слабка ланка” стратегії ЄС полягає в тому, що він, на відміну від Росії, дотримується більше технократичного/бюрократичного підходу і меншу увагу приділяє політичному виміру. Крім того, ЄС меншою мірою готовий надати пільги, преференції або використовувати примус, ніж Росія. Реалізуючи ЄПС, ЄС мало враховує існування альтернативної моделі тяжіння в регіоні та “больові точки”, які залишають країни Східної Європи відкритими для російського впливу – видається, що до різкого розвороту України у бік Росії напередодні Вільнюського саміту не був готовий ніхто в Брюсселі, Берліні і навіть Варшаві, тому Європа виявилась шокованою і розгубленою. На відміну від країн ЦСЄ та Західних Балкан, Україна та інші країни Східної Європи – не “порожній простір”, щойно позбавлений комуністичного впливу, а зона особливих російських інтересів. З огляду на це, ЄС потребує корекції і доповнення своєї політики інструментами, які зроблять його більш видимим і зрозумілим для громадян відповідних держав. Європа може багато зробити як на міжурядовому рівні, так і на рівні міжлюдських контактів. Це може бути реалізовано шляхом зосередження більшої уваги на порядку денному відносин із країнами Східної Європи, запровадження нових інституційних каналів для співпраці та каналів соціалізації. У цьому сенсі найбільш ефективним шляхом для поліпшення іміджу Євросоюзу на східних околицях може стати лібералізація його візової політики, що сприятиме європеїзації майбутніх еліт східних сусідів та забезпечить економічні вигоди як для ЄС, так і для його сусідів. Вплив ЄС може стати відчутнішим і через матеріальну й фінансову допомогу в програмах регіонального розвитку та інфраструктурних проектах. ЄС може також віднайти нові способи підтримки свободи ЗМІ, зокрема сприяти розвитку мережі вільних ЗМІ в регіоні. І це не буде виразом благородного альтруїзму з боку ЄС, а свідченням розуміння принципів і далекоглядних власних інтересів.

Крім “м'якої сили”, Росія має потенціал для активного використання більш агресивних інструментів (“жорсткої сили” (hard power) для впливу на прийняття рішень у країнах Східної Європи. Він пов'язаний, по-

перше, з розміщенням російських військових баз у всіх шести країнах Східного партнерства, по-друге, їх енергетичною залежністю від Росії і загрозою використання останньою енергетичного шантажу, по-третє, можливістю застосування Росією економічного тиску у вигляді санкцій, ембарго, блокад, і, нарешті, незавершеністю демаркації міждержавних кордонів.

Російська та європейська “жорсткі сили” на просторі Східної Європи не збалансовані [10, с. 39]. У той час, коли Росія, як і раніше, має претензії до статусу наддержави через свою військову міць і контроль величезних обсягів стратегічних енергетичних ресурсів (які вона активно використовує для реалізації своїх зовнішньополітичних завдань), ЄС демонструє байдужість до використання силових засобів для здійснення свого впливу. Москва має великий досвід у частині використання “жорсткої сили” як у військовій, так і в економічній сферах. Європейський Союз же з часу свого створення був натхненний ідеєю, що мирні відносини між державами повинні базуватись не на балансі сил, а на економічній взаємозалежності, верховенстві права і наднаціональному управлінні [10, с. 39]. Як зазначає Р. Каган, європейську стратегічну культуру творять наголос на перемовинах, дипломатії, торгових зв'язках, пріоритет міжнародного права над використанням військової сили, прямика над батою [1, с. 49]. Колишній міністр закордонних справ Німеччини Й. Фішер так сформулював цю думку: “Суттю європейської політики після 1945 р. була і надалі є відмова від силових принципів і панівних амбіцій окремих держав, що виникли як наслідок Вестфальського миру 1648 р.” [Цит. за: 1, с. 49].

Р. Каган зазначає, що саме відмова від військової сили як знаряддя міжнародних відносин спричинилася до такого “дива”, як європейська інтеграція. Дипломатія, переговори, економічні зв'язки, політичний діалог, заохочення на протиположності покаранню, компроміс на протиположності конфронтації, повільний, однак, щоденний поступ, приборкання амбіцій – ось шляхи досягнення франко-німецької згоди, які уможливили європейську інтеграцію [1, с. 52–53]. “Геній батьків-засновників”, – пояснює колишній президент Європейської Комісії Р. Проді, – “полягає у перетворенні надмірних політичних амбіцій... у низку конкретних детальних рішень. Такий непрямої підхід уможливив подальші дії. Зближення відбувалось поступово. Від конфронтації ми перейшли до готовності до співпраці в економічній сфері, а потім і до інтеграції” [3, с. 44].

Цей підхід спрацював у Західній Європі, а згодом сприяв приєднанню до Європейського Союзу і держав ЦСЄ. Сьогодні ж чимало європейців вважає, що його застосування доцільне й у відносинах із сусідами ЄС з метою їх поступової європеїзації, до того ж меншим коштом, ніж застосування жорстких засобів впливу. Із зазначеного зрозуміло, чому “батіг” відіграє набагато меншу роль у політиці ЄС щодо його сусідів, ніж “пряник”. У випадку ж з Росією акценти розставлені дещо по-іншому.

Очевидно, що перелік і потенційна сила інструментів впливу Росії більш потужні. Широкий спектр “жорстких” засобів впливу, використовуваних Росією, демонструє її рішучість у досягненні своїх зовнішньополітичних цілей, але одночасно показує слабкість цієї країни. Так, війна в Грузії у 2008 р. стала свідченням того, що

інші форми впливу – економічний, політичний, ідеологічний – не спрацювали. Більше того, російські ембарго, блокади та енергетичний шантаж можуть забезпечувати реалізацію інтересів РФ у короткостроковій перспективі, у той час як у довгостроковій перспективі їх дієвість зменшуватиметься. Але навіть при тому, що російська “жорстка сила” має свої межі, сьогодні вона надає реального впливу Кремлю у регіоні Східної Європи, якого Європейському Союзу катастрофічно бракує. Небажання ЄС використовувати “жорстку силу” в регіоні означає, що ігнорування заборон чи погроз Європи, як правило, нічого не коштує для урядів. З огляду на це вони не поспішають змінювати свою поведінку (політику) [10, с. 45].

Існування цих проблем підриває потенціал європеїзаційного впливу ЄС в країнах Східного партнерства. Енергетичні війни, економічні блокади, недемарковані кордони і присутність російських військових баз створюють проблеми для європейської безпеки і підривають можливості ЄС у забезпеченні стабільності та сприяння реформам у регіоні. Тому Європейський Союз має безпосередній інтерес до мінімізації впливу Росії в країнах Східного партнерства. Погоджуючись із Е. Вільсоном та Н. Попеску, вважаємо, що кращим способом цього буде допомогти їм “нарощувати” свою незалежність і чинити опір спробам Росії зазіхнути на їх суверенітет [10, с. 51].

В останні роки Росія покладається не лише на “м’яку силу”, енергетичні важелі та військову міць, але й на створення альтернативних євросоюзівським інтеграційних проектів для утвердження власних позицій на пострадянському просторі. Тобто, створивши Митний союз і прагнучи залучити до нього Україну, Росія почала змагатися там, де дотепер мав монополію ЄС. Найбільше це проявляється у нинішній боротьбі за Україну, яка до 2011 р. була регіональним лідером інтеграції з ЄС у напрямку підписання Угоди про асоціацію, формування зони вільної торгівлі і лібералізації візового режиму. Росія намагається переконати Україну приєднатися до Митного союзу, одночасно відмовляючи її від укладення Угоди про асоціацію з ЄС. Це суперництво між Росією та ЄС навряд чи припиниться, навіть якщо Україна таки колись укладе Угоду про асоціацію з ЄС. Її імплементація буде дорогим і тривалим процесом з численними зволіканнями, зокрема через несприятливу внутрішню ситуацію в Україні. Росія ж, за таких умов, навряд чи визнає незворотність європейського шляху України і не відмовиться від подальших спроб зберегти Україну в орбіті свого впливу.

У результаті тиску Росії і несприятливої внутрішньополітичної ситуації в Україні (небажання президента В. Януковича виконувати вимоги ЄС) запланованого підписання Угоди про асоціацію Україна–ЄС на Вільнюському саміті Східного партнерства 28–29 листопада 2013 р. не відбулося. Не маємо сумнівів у тому, що після цього Росія атакуватиме економічну та політичну незалежність України з новою силою. Москва, ймовірно, дійде висновку, що для ЄС тепер “гра завершена” і непереможним буде тиск на офіційний Київ з метою прийняття ним євразійської схеми інтеграції (на підтвердження див. пакет домовленостей, досягнутих між В. Януковичем і В. Путіним у ході візиту першого до Москви 17 грудня 2013 р.). Запаморочена успіхом Росія

також почне шукати нові можливості перешкодити європейській інтеграції Молдови і Грузії.

Європейський Союз же без Угоди про асоціацію втратить будь-які важелі впливу на Україну. Тому слід очікувати погіршення ситуації з демократичними свободами в Україні, в тому числі у контексті президентських виборів 2015 р. Програми ЄС у Східній Європі, передусім Східне партнерство, ослабнуть і атрофуються, і через недалекоглядність ЄС, інтереси клептократичної української влади і свавілля Росії, може з’явитися нова розподільча лінія у Європі, основна частина якої проходить по західному кордону України.

Таким чином, співвідношення впливу Європейського Союзу і Росії у Східній Європі дозволяє констатувати високий ступінь вразливості наявного балансу. Хоча ЄС має у своєму розпорядженні більш широкий арсенал важелів впливу, йому бракує цілісної стратегії застосування власних інструментів, що особливо стосується політичного виміру. Європейський Союз виступає найпотужнішою “моделлю тяжіння” для держав Східної Європи, проте йому явно бракує трансформативної сили для сприяння їх трансформації за своїм сценарієм. Росія ж поки що володіє необхідними важелями, щоб обмежувати вплив ЄС на трансформаційні процеси в державах регіону. Якщо Європейський Союз і надалі приміщуватиме важливість регіону Східної Європи у своїх зовнішньополітичних комбінаціях, важелі впливу Росії в регіоні зберуться на дальшу перспективу, що дозволить їй нівелювати європеїзаційний вплив ЄС на цьому просторі.

Список використаних джерел

1. Каган Р. Про рай і владу. Америка і Європа у новому світовому порядку / Р. Каган ; пер. з англ. Я. Чайковського, Г. Безух. – Львів, 2004. – 134 с.
2. Линкавичюс Л. Политика соседства Европейского Союза по отношению к Украине / Л. Линкавичюс // Обзор литовской внешней политики. – 2008. – № 20. – С. 64–91.
3. Проди Р. Задум об’єднаної Європи / Р. Проди. – К., 2002. – 140 с.
4. Русский архипелаг [Электронный ресурс] / Официальный сайт. – Режим доступа: <http://www.archipelag.ru>.
5. Сидорук Т. В. “М’яка сила” Росії як противага європеїзаційному впливові ЄС в Україні / Т. В. Сидорук // Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць. – К., 2011. – Спецвип. – С. 506–511.
6. Шаповалова О. Європейські трансформації – українські дилеми / О. Шаповалова // Зовнішні справи. – 2011. – № 3. – С. 36–40.
7. Шерр Дж. Україна–Росія–Європа: отруєний трикутник / Дж. Шерр // Дзеркало тижня. – 2013. – № 47. – 13–20 грудня.
8. Lynch D. Communicating Europe to the World: What Public Diplomacy for the EU?: EPC Working Paper / D. Lynch. – November 2005. – № 21. – 48 p.
9. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics / J. Nye. – New York: Public Affairs, 2004. – 328 p.
10. Popescu N. The Limits of Enlargement—lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood: Policy Report / N. Popescu, A. Wilson; European Council on Foreign Relations. – London. – June 2009. – 69 p.
11. Solonenko I. A Ukrainian Perspective on the EU–Russia Relationship / I. Solonenko // Searching for New Momentum in EU–Russia Relations / A. Duleba (ed.). – Bratislava : Slovak Foreign Policy Association, 2009. – P. 177–210.
12. Solonenko I. The EU’s “Transformative Power” towards the Eastern Neighbourhood: the Case of Ukraine [Electronic resource] / I. Solonenko. – August 2010. – 30 p. – Access mode : http://www.jep-berlin.de/fileadmin/website/09_Publicationen/SPES_Policy_Papers.pdf

References

1. Kagan R. Pro ray i vladu. Ameryka i Evropa u novomu

svitovomu poriadku / R.Kagan; per. z angl. J.Chajkovskogo, G.Bezuh. – Lviv, 2004. – 134 s.

2. Linkavichus L. Politika sosiedstva Evropejskogo Sojuza po otnosheniu k Ukrainie / L.Linkavichus // Obzor litovskoj vnieshnjej politiki. – 2008. – № 20. – S. 64–91.

3. Prodi R. Zadum objednanoji Evropy / R.Prodi. – K., 2002. – 140 s.

4. Russkij arhipelag [Elektronnyj resurs] / Oficialnyj sayt. – Rezym dostupa: <http://www.archipelag.ru>.

5. Sydoruk T. V. “Mjaka syla” Rosii jak protyvaga evropeizacijnomu vplyvu ES v Ukraini / T.V. Sydoruk // Gileja: naukovyj visnyk: zb. nauk. prac. – K., 2011. – Specvyp. – S. 506–511.

6. Shapovalova O. Europejski transformacii – ukrajinski dylemy / O.Shapovalova // Zovnishni spravy. – 2011. – № 3. – S. 36–40.

7. Sherr Dz. Ukrajina–Rosija–Europa: otrujenyj trykutnyk // Dzerkalo tyznia. – 2013. – № 47. – 13–20 grudnia.

8. Lynch D. Communicating Europe to the World: What Public Diplomacy for the EU?: EPC Working Paper / D.Lynch. – November 2005. – № 21. – 48 p.

9. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics / J.Nye. – New York: Public Affairs, 2004. – 328 p.

10. Popescu N. The Limits of Enlargement-lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood: Policy Report / N.Popescu, A.Wilson; European Council on Foreign Relations. – London. – June 2009. – 69 p.

11. Solonenko I. A Ukrainian Perspective on the EU–Russia Relationship / I. Solonenko // Searching for New Momentum in EU–Russia Relations / A.Duleba (ed.). – Bratislava: Slovak Foreign Policy Association, 2009. – P. 177–210.

12. Solonenko I. The EU’s “Transformative Power” towards the Eastern Neighbourhood: the Case of Ukraine [Electronic resource] / I.Solonenko. – August 2010. – 30 p. – Access mode: http://www.jep-berlin.de/fileadmin/website/09_Publicationen/SPES_Policy_Papers.pdf

Sydoruk T. V., Doctor of Political Sciences, Professor, Department of Country Studies, National University of Ostroh Academy (Ukraine, Ostrog), taniasydoruk@rambler.ru

The geopolitical dimension of international processes in Eastern Europe: the EU and Russia in the region of “common neighbourhood”

A comparative analysis of geopolitical projects, objectives and instruments of “soft” and “hard” power of the European Union and Russia in Eastern Europe was made. The article argues that Moscow implements an active policy to hold Eastern Europe within its own sphere of influence, while the EU continues to pursue technocratic strategy towards the region’s states, based upon their gradual political and economic alignment with the EU without aspirations for the accession. The main “weak link” of the EU strategy is that EU, unlike Russia, follows more technocratic/bureaucratic approach and gives less attention to the political dimension. Furthermore, the EU wills less to provide benefits, privileges or use coercion, than Russia. Thus Russia still possesses considerable “soft” and “hard” levers that limit the EU impact on the transformation processes in the region’s countries.

Keywords: EU, Russia, geopolitics, Eastern Partnership, impact.

Сидорук Т. В., доктор политических наук, профессор кафедры страноведения, Национальный университет “Острожская академия” (Украина, Острог), taniasydoruk@rambler.ru

Геополитическое измерение международных процессов в Восточной Европе: ЕС и Россия в регионе “общего соседства”

Проведен сравнительный анализ геополитических проектов, целей и инструментов “мягкой” и “жесткой” силы Европейского Союза и России в Восточной Европе. Доказывается, что Москва реализует активную политику с целью удержания стран Восточной Европы в собственной сфере влияния, в то время как ЕС продолжает проводить технократическую стратегию по отношению к государствам региона, суть которой заключается в их постепенном политическом и экономическом выравнивании с ЕС без внятных надежд на фактическое присоединение. Основное “слабое звено” стратегии ЕС состоит в том, что он, в отличие от России, придерживается более технократического / бюрократического подхода и меньше внимание уделяет политическому измерению. Кроме того, ЕС в меньшей степени готов предоставить льготы, преференции или использовать принуждение, чем Россия. При этом РФ пока обладает существенными “мягкими” и “жесткими” рычагами, которые ограничивают влияние ЕС на трансформационные процессы в государствах региона.

Ключевые слова: ЕС, Россия, геополитика, Восточное партнерство, влияние.

* * *

УДК 325(94(44)087)

Сльота І. С.

аспірантка кафедри регіональних систем та європейської інтеграції, Дипломатична академія України при МЗС України (Україна, Київ), i.slyota@gmail.com

ОСНОВНІ ЕТАПИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ФРАНЦІЇ

Зміни в геополітичному просторі, спонукають світ до кардинальних суспільних змін у різноманітних аспектах і сферах. Вдала урядова міграційна політика є однією зі складових успіху держави на міжнародній арені. В свою чергу, невдала політика проковує проблеми економічного, соціального та культурного характеру, а також несе загрозу для національної безпеки країни. Дана стаття присвячена висвітленню міграційної політики Франції в післявоєнний період, а саме досліджено трансформації в період після Другої світової війни. Проаналізовано зміни на законодавчому рівні в хронологічному порядку та проведено аналіз запроваджених законів, декретів та циркулярів. Друга світова війна внесла свої корективи в політику уряду. Пом’якшення політики через бажання уряду швидше відновити свій колишній потенціал та подальша неможливість влади стрияти напливу іммігрантів з бідних малорозвинених країн. Як наслідок, структура населення республіки змінювалась, а проблеми ставали дедалі більші рязючими.

Ключові слова: геополітика, міграційна політика, імміграція, післявоєнний період, Франція.

Міграція – це двосторонній процес, який відбувається за участю декількох сторін на різних умовах, в різний час та за різноманітних обставин.

Метою статті є дослідити основні етапи міграційної політики Франції, які відбулися на законодавчому рівні, проаналізувати як ці зміни відобразились на суспільстві та які проблеми виникли.

Актуальність теми дослідження не підлягає сумніву, адже проблема міграції відома кожній країні континенту.

В епоху глобалізації та швидкоплинного науково-технічного прогресу, міграційні потоки стали одним з факторів, що впливають на творення сучасної державної публічної політики. Однією з прерогатив для гарного позиціонування країни на міжнародній арені є успішна міграційна політика. Чому саме міграційна? В першу чергу це обумовлено впливом іммігрантів на економічну та соціальну складову. Вдала політика інтеграції новоприбулих іноземців до суспільства, стане в нагоді при розбудові будь-якої сфери. Водночас, позитивне вирішення проблем, пов’язаних з адаптацією іммігрантів допомагає уникнути загрози в зазіханні на національну безпеку держави.

Основними завданнями після Другої світової війни було відновити попередні темпи промислового виробництва та розвинути існуючу інфраструктуру. Саме тому, потреба в новій робочій силі ставала дедалі гострішою.

Проголошення незалежності африканськими країнами (починаючи з 1960-х рр.), війна в Алжирі (1954–1962 рр.) ось лише деякі фактори, які сприяли збільшенню міграційних потоків в напрямку до європейського континенту. Внутрішня ситуація в Алжирі після закінчення війни була напруженою. Відношення до європейських громадян було негативним, багато алжирців змушені були іммігрувати до Франції. Трансформації в суспільстві з точки зору ментальності є гарним прикладом для демонстрації їхнього впливу на подальшу внутрішню та зовнішню політику уряду.